Ahlak ve siyaset ilkeleri

Prof. M. Tayyib GÖKBİLGİN

Tarihimizde, bağlı bulunduğumuz medeniyet muhiti içinde, ilim ve kültür adamları, idare ve siyaset çevreleri tarafından benimsenmiş, uygulanması ülkü sayılmış bir takım ahlak ve siyaset ilkeleri, kuralları olmuştur. Kısmen islamdan önce doğu dünyasında, doğru ve geçerli diye ortaya konulan bu ilkeler, kurullar asırlar boyunca daima özenilen ve bilinmesi, riayet edilmesi arzulanan bir nitelik taşımışlardır. Gerçekten, insanlık tarihi göstermektedir ki, toplum yaşayışında makbul ve muteber sayılan, olgun insanlarda ve özellikle yöneticilerde var olması gerekli bilinen değer ölçüleri, cemiyetin genel ahlak ve siyaset ilkeleri olarak eski devirlerden itibaren, asırlar boyunca, nesilden nesile ve hemen her yerde, doğuda ve batıda, anlaşılmasına, yayılmasına ve uygulanmasına çalışılan prensipler gibidir. Mesela, doğu dünyasında, akran ve emsali arasında üstün ve mümtaz olmak ve bunun için de bazı vasıf ve meziyetleri haiz bulunmak nasıl bir tercih sebebi oluyorsa, batı dünyasında da bütün ortaçağ boyunca aynı anlama gelen ve latince "Primus inter pares" sözünde ifadesini bulan birinci adam aynı değer ölçüsüne tabi tutuluyordu.

Bir eser

Bu girişten sonra, bu defa ULUS okuyucularına, bu konuyu ele alan klasik eski bir eserde öne sürülmüş bazı ahlak ve siyaset ilkelerinden bahsetmek istiyorum: Geçen gün kitaplığımdaki yazma eserler arasında "Muzaffer- Name" adını taşıyan bir risale dikkatimi çekti. Nasihat hazinesinin talibi olan ve marifet definesine rağbet gösterecek kimseye hitap eden bu risale, esas itibariyle Sasani hükümdarı olup Husrev ve Kisra lakaplarıyla da tanınan Nuşirvan Adil´in, yazılmasın meşhur vezirin (Buzurk Mihir) ısmarladığı ve kendisinin her zaman müracaat edebileceği bir el kitabı olarak hazırlattığı, ahlak ve siyaset prensiplerini vecizeler şeklinde özetleyen, sorulu cevaplı küçük bir eserdir ve bunu Kanuni Sultan Süleyman´ın şehzadesi talihsiz Bayezid´in defterdarı Sinan Bey, efendisi için, türkçeye tercüme etmiştir. Çevirenin bunu, "Saadet yollarına rehber olsun- cihanda nef´i has ve ama olsun" diyerek Şehzade Bayezid ve devrinin kültür kitaplığına armağan ettiği muhakkaktır. Fakat ne yazık ki, zaten iyi ve üstün vasıflara malik bir insan olduğunda herkesin ittifak ettiği, bedbaht şehzadeyi bu güzel prensipler ve öğütler, makbul ahlak ve siyaset kuralları, kaza ve kaderin sürüklediği feci akibetten kurtarmaya muktedir olmamıştır.

Sorular cevaplar

Sasani hükümdarının veziri, ilk önce, bütün iyliklerin kaynağını "sıhhat, eminlik ve devlet´de görmekte ve kalbinde korku ve endişe olmayıp rahat ve asude bulunma hali olan eminlik sayesinde sıhhat ve devlet de elde edilebileceğini, bunun emsalsiz bir

kıymet taşıdığını ifade etmektedir. Hakim, insana dost olan şeyin ne olduğu sorusuna, yiğitlikte ilim öğrenip yaşlılıkta da bununla amel et - olduğu cevabını vermiştir. İkinci bir soru, insanı hor ve hakir eyleyen ne türlü bir hak olduğudur. Bunun cevabı, kişinin kendi hünerini arzetmesi şeklinde olmuş ve şu beyitle açıklanmıştır:

"Kişi fazlını izhar etmek revadır- Velakin kendisin öğmek hatadır." Diğer bir soru, bir dosttan yakışıksız, ma´kul olmayan bir hareket görüldüğünden ondan ne suretle uzaklaşmak gerektiğidir. Bu hususta üç tavsiye vardır: O dostu ziyaret etmemek, halini ve hatırını sormamak ve ondan hiç bir şey istememektir. Başka bir ilginç soru, tasadan kurtulmak için kimden korkmak gerektiği konusundadır. Buna karşı üç kimse gösterilmiştir: Biri, kendi çıkarı için tabasbus gösterip yaltaklık edenlerden korkmak, ikincisi sonradan görme dediğimiz hasisten korkmak, üçüncüsü de, evvela kerem yüzünü gösterip sonradan soğuk yüz gösteren kimsedir. Herkesin talip olduğu, fakat tamamen elde edemediği şeyleri de, tam sıhhat, daima kasavetsiz ve seviçli olmak, bir de halis dost bulmak şeklinde nitelemiştir. Bahadırlık alametinin intikam almaya muktedir iken af eylemek olduğu; bir adamın ilmini süsleyen şeyin doğruluk bulunduğu; bir kimsenin iyilik yapmaya muktedir olduğu halde bunu yapmadan geçireceği zamanın büyük bir kayıp sayılacağı sorulan sorulara karşı bildirilen ilkelerdir. Dostluğu mahveden şeyler, üstada göre, büyüklerin (zenginlerin) hasisliği alimlerin kendini beğenmişliği, kadınların hayasızlığı, erkeklerin de yalancılığıdır. Zalimleri methetmenin büyük bir kusur olduğu, adamların en akıllısının az söyleyen, çok dinleyen ve çok bilen kimse bulunduğu da belirtilmektedir. Kimlerle müşavere edilmesi konusunda ise, üç fazileti olan kimseler, yani, bilginler, iyiliği ve halkı sevenler ile danışılması tavsiye olunmaktadır. Diğer yandan, bütün insanların dost olmak istediği kimsenin "muamelede insaf gözleyen, yalan söylemiyen ve kimseyi incitmeyenler" olduğu anlatıldığı gibi, bir insanın ilim öğrenmekle ne türlü faydalar elde edeceği de şöyle sıralanmıştır: "Ekabirden ise namdar, fakir ise zengin, belli birisi ise de meşhur olur". Nihayet, asla şifa bulmayan ve iyi olmayan bir yaranın da mazlumun üzerine zulum olduğunu belirttikten ve buna dair "iyiyi iyiliği ile yad edenler- yaramazdan kaçıp feryad ederler" diye bir beyit naklettikten sonra, müellif, dünyanın adaletle mamur olması dileğinde bulunmaktadır.

Öğütler

Bu risalenin bir kısmı da eski filozof ve hakimlerin düşünce ve öğütlerine tahsis olunmuştur ki, bunlardan da bir kaç örnek sunmak isterim: Aristo´ya izafe olunan bir düşünceye göre, dört şeye vasıl olmanın yolları şöyledir: Hükümdarlık (devlet yönetimi) ancak adaletle, bir düşmanı defetmek özellikle meşveretle, gönül almak murada erişmek de yalnız sabırla mümkündür. Fisagors´a izafe edilen ve hükümdarın (devlet ve hükümet yöneticilerinin) mahvına sebep olan dört şey de şunlardır; Bizzat kendisinin zulmü, vezirin (hükümet adamlarının) gafleti, katibin (devlet memurlarının) hıyaneti ve sipahinin (asker) fakir olmasıdır. Meşhur Nizamülmülk´e izafe edilen tavsiyeye göre ise, şu dört şey adamı muradına eriştirir: Büyüklüğe ulaşmak, akıllılar ile danışmak, kötülerden ve alçaklardan uzaklaşmak, bilginlerden ve düşünürlerden yardım dilemektir. Keza, İmam Cafer Sadık´ın olduğu belirtilen tavsiyeler arasında iyi bahtlılığa ve bedbahtlığa ait deliller zikredilmiştir. Bu mütefekkir ve ve müçtehide göre, iyi bahtlılığın dört delili, doğru söz,

iyi iş yapmak, çalışmakla helal kazanç sağlamak, el genişliği ile ailesini beslemek ve insanlık borçlarını yapmaktır,

Bunlar arasında Zeynelabidin İmam Muhammed, Hallaç Mansur, Bayezid Bistami gibi islam mütefekkirlerinin türlü konularda görüşleri de yer almaktadır ki, biz burada sadece Nasireddin Tüsi´ninkini belirtmekle yetineceğiz. Bu sonucuya göre, dört şey insanın sırtını yere getirmektedir: düşmanı, borcu, yardakçıları ve zulmü çok olmak.

Eski düşünürlerin bu öğütleri, fert ve toplum hayatı için salık verdikleri bu ahlak ve siyaset ilkeleri arasında büyük bir kısmının bugünkü değer yargılarımıza göre de geçerli bulundukları ve bizi etkileyen niteliklerini korumakta olduklarını belirtmek yerinde olsa gerektir.